

СТАРОДАВНІЙ ЛЮБОМЛЬ В ІСТОРІЇ ВОЛИНИ

Серед усіх категорій пам'яток Західної Волині Х–ХІ ст. найбільш значимими є міста, які були торгово-ремісничими, політико-адміністративними та культурними осередками. На думку А. Куза, вони були місцевими адміністративно-господарськими одиницями і займали нижчий щабель у системі княжого управління.

Міста засновувалися на нових місцях і отримували статус «город» незалежно від типів укріплень. Однак не всі вони були містами в повному значенні цього поняття. Тому для визначення «міського» статусу поселення вчені виділяють певні ознаки, зокрема, це розвиток ремесла, торгівлі, сільського господарства, адміністративного управління, монументального будівництва, писемності, побуту населення, топографії, розміри тощо¹.

Історична доля кожного з міст була різною. Це стосується і Любомля, який увійшов до десятка нових міст Волині, що стали торгово-ремісничими та адміністративними осередками внаслідок поступового відокремлення ремесла від землеробства, розвитку торгівлі і класової диференціації.

Місто Любомль має давню і славу історію. Сьогодні минає 720 років із часу першої літописної згадки про нього. В різні періоди свого існування місто входило до складу багатьох сусідніх держав, що в свою чергу позначилось на архітектурі, національно-етнічному складі, традиціях та звичаях населення Любомля. Історичній науці відомо кілька найпоширеніших назв міста – Любовень чи Любовня.

Перша писемна згадка про місто Любомль належить до 1287 р. В Іпатіївському літописі говориться, що волинський князь Володимир Василькович відвідав Любомль: „В лето 6792 [1284] — в лето 6796 [1287] “Я хотів би поїхати до Любомля (Любомля), бо не хочу мати діла з поганими (татарами)”².

Але перше постійно діюче укріплене поселення виникло на території міста ще в X ст. Про це свідчать збережені до цього часу рештки городища в урочищі Шопа, яке знаходиться на відстані 0,5 км від сучасного Любомля. В результаті проведених у 1995 р. археологічних розкопок під керівництвом М.М. Кучинка та виявлених решток знарядь праці, предметів побуту та озброєння, вдалося датувати древній Любомль X ст. Археолог дослідив дитинець міста, що мав діаметр 60 м, був оточений ровом і знаходився в урочищі Фосія, в центрі нинішнього міста, зі сходу до нього прилягало околине місто³.

Назву улюбленому місту також дав володимирський князь Володимир Василькович. На його кошти тут було споруджено в 1264 р. Георгієвську (Святого Юрія) муровану церкву, яку він "прикрасив іконами і начиння срібне для неї викував"⁴.

В Любомлі князь Володимир провів останні роки свого життя. Тут він лежав тяжко хворий, сюди приїжджали до нього послы чи приближені. Саме в Любомлі, в грудні 1288 р., князь помер, продиктувавши перед тим заповіт, в якому не обійшов увагою найголовніші храми свого князівства, родичів та слуг. Тіло князя перевезли до Володимира і поховали в Успенському соборі поряд з батьком Васильком Романовичем та прадідом Мстиславом Ізаславичем⁵. Правда, після смерті Володимира Васильковича, Любомль знову відходить в тінь до моменту розпаду Галицько-Волинського князівства. Слід відзначити, що одна із частин Галицько-Волинського літопису писалась саме в Любомлі.

Історія міста в наступних століттях мало відома. Причиною цього є, ймовірно, ворожі напади чи стихійні лиха, що примушувало населення на певний час залишати обжиті місця. Деякі дослідники серед причин називають значне піднесення рівня води в усьому поліському краю.

Сьогодні найстарішою спорудою міста є Георгіївська церква, зовнішній вигляд якої свідчить про високий рівень розвитку архітектури і мистецтва на Волині в ті далекі часи. В 1975 р. М. Малевська виявила залишки цієї літописної церкви, збудованої за наказом князя Володимира Васильовича в XIII

ст. Княжа церква була прямокутна, триапсидна, а стіни викладені з брущатої цегли на вапняно-піщаному розчині, що характерно для архітектури Волині XIII – першої половини XIV ст.⁶ Вона була розташована біля валів давньоруського городища. В середині XVIII ст. до неї була прибудована дзвіниця. Церква була кам'яна, однефна, прикрашена декоративним шоломоподібним куполом на восьмигранному барабані. Всередині церкви є залишки розписів кінця XIX в. В її західній частині під аркою розташовані хори. Дзвіниця – прямокутна, ззовні – двоярусна, всередині – п'ятиярусна. Перший ярус прикрашений порталами в стилі класицизму⁷.

З архівних документів, що зберігаються у Державному архіві Волинської області дізнаємось, що Георгіївська церква мала 114 десятин землі. Станом на 1885 р. нараховувалось 107 сімей прихожан Любомля та села Савоши приписаних до неї⁸. На той час в місті була одна з найбільших бібліотек богослужбних книг.

У 1366 р. Любомль дістається союзнику польського короля белзькому князеві Юрію Наримунтовичу. Через десять років, у 1377 р., Любомль, Ратно і навколишні землі – так званий «Ратненський клин», було приєднано до Холмської землі і включено в склад Польського королівства⁹. Ратненський клин виділяв власне литовські землі від решти Волинських, що опинились у складі Великого князівства Литовського.

Згодом Любомль і деякі навколишні села було виділено в окреме „градське староство”, тобто староство з градським (повітовим) судом. А це вже вимагало будівництва Старостинського замку, де мав розміщуватись судово-адміністративний орган, який діяв на певній території. Сліди Любомльського замку, а саме, невисоке підвищення, неподалік ринкової площі, зберігались в місті ще до початку другої світової війни¹⁰.

У другій половині XIV ст. Любомль належав Теодору Сангушко¹¹. Саме в той час Польща та Литва почали надавати своїм містам і містечкам привілеї. Одним із них було магдебурзьке право, або як його називали, німецьке право.

У кінці XIV ст. Любомль мав у своєму центрі значну торгову площу, оточену декількома вулицями. Очевидно, що власне місто було набагато більшим, ніж

його фортеця чи то княжа чи то старостинська. Про значні розміри Любомльського окольного міста свідчить і той факт, що в його межах побудували храм, фундатором якого був польський король Владислав Ягайло, який відвідав Любомль в 1392 р. Місто йому так сподобалось, що на згадку в 1409 р. він побудував дерев'яний костел, а в 1412 р. вибудував мурований, який зберігся до наших днів. Король надав костелу великі привілеї, зобов'язавши всіх здавати йому десятину, наділивши великими земельними угіддями. Спочатку він був збудований в готичному стилі, але після багатьох пожеж і перебудов отримав у ХІХ ст. сучасний вигляд ¹².

Крім привілеїв костелу, мали також привілеї від королів Георгіївська, Різдво Богородична і Михайлівська церкви, а також мурована єврейська синагога – одна з найстаріших у Європі, що побудована в Любомлі в 1510 р. і знищена радянською владою відразу після Великої Вітчизняної війни. Єврейська община в Любомлі була досить чисельною. Люстрація 1564 р. нараховує у місті 150 єврейських душ ¹³. Крім синагоги, євреї міста мали власну школу та шпиталь. Також вони проводили великі грошові операції, володіли у місті єдиною броварнею, займалися торгівлею худоби, скуповували нерухоме майно ¹⁴.

У 1541 р. Любомль отримав Магдебурзьке право, яке дало великий поштовх щодо подальшого соціально-економічного розвитку міста. У ньому проживала значна кількість ремісників різних спеціальностей і купців. Адже через Любомльське староство проходили торгівельні шляхи з Холма на Ковель, з Володимира на Брест. До Польщі купці переганяли великі стада худоби. По р. Буг відправляли до Гданська жито, пшеницю, ячмінь, овес, гречку та лісові товари ¹⁵. Люстрація 1564 р. нараховує у місті 26 ремісників, 9 купців, 14 крамарів, 20 пекарів і 12 шевців. Працювало дві лазні ¹⁶. Проте, магдебурзьке право в Любомлі було обмежене. Магнати, що господарювали в місті, мало зважали на його жителів, а у 1569 р. місто взагалі перейшло під юрисдикцію шляхетської Польщі і стало об'єктом експлуатації великих польських магнатів ¹⁷.

Але життя у місті продовжувалося. Його мешканці брали активну участь у визвольній війні українського народу 1648-1654 рр. проти шляхетського гноблення. Проте, і після визвольної війни Любомль залишився під владою Польщі.

Після національно-визвольної війни Любомль постійно перебував у власності української та польської шляхти. Так, у 1659 р. місто дістав у володіння гетьман України Іван Виговський. До історії міста також причетний Павло Тетеря, який у 1660 р. займав у ньому посаду адміністратора. В 1671 р. за рішенням польського сейму Любомльське староство було передане Я. Вишневецькому, великому коронному гетьману Польщі, як компенсація за збитки, які він зазнав під час визвольної війни. Міщани зазнавали національного і релігійного гніту, сплачуючи полякам величезні податки¹⁸.

У 1768 р. Любомль стає володінням великого польського магната графа К. Браницького, який у 1782 р. будує в місті величезний палац, який існує й нині. Браницькі нещадно експлуатували міщан, збирали податки в чотири рази більші передбачених. Окрім того, поводитись з людьми як з кріпаками, які не мали власних імен і жили під відповідними номерами. Бургомістри Любомля організували бунт і подали скаргу до намісника царя в Варшаві, великого князя Костянтина Павловича. Рішенням суду міщанам була повернута волю¹⁹.

Останньою старостою Любомля була в 1771 р. Антоніна Жевуська. Тоді до староства належали навколишні міста Завали, Скіби, Римачі, Ягодин, Заполе, Головно, Березне та ін.²⁰

В результаті затяжних військових дій, що розпочались саме з Любомля, в 1795 р. Західна Волинь і Любомль, в тому числі, увійшли до складу Росії. Це мало для міста велике прогресивне значення. Населення звільнилось від польсько-шляхетського панування і возз'єдналось з Україною. Любомль став волосним центром Володимир-Волинського повіту Волинської губернії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Куза А.М. Малые города Древней Руси . – М.: Наука, 1989. – 168 с.
2. Полное собрание русских летописей. – Ипатьевская летопись. – М: Изд-во восточной литературы, 1962. – Т.2. – Стлб. 907.

3. Кучинко М.М. Звіт про археологічні розкопки в м. Любомлі і с. Перемиль Волинської області в 1995 р. // Науковий архів кафедри археології та джерелознавства Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 1995/17. – 50 с. – С. 1-12.
 4. Полное собрание русских летописей. – Ипатьевская летопись. – Изд-во восточной литературы, 1962. – Т.2. – 938 стлб.
 5. Там само.
 6. Малевська М.В., Шолохова Е.В. Раскопки архитектурных памятников в Любомле и Владимире-Волынском // Археологические открытия 1075 г. – М., 1976. – С. 354-355.
 7. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР (Волынская область, Любомльський район. – Т. 2. – С. 94.
 8. Волинська духовна констисторія // Державний архів Волинської області (далі ДАВО), ф. 35, оп. 5, спр. 62, 88.
 9. Остап'юк О.Д. До питання про надання магдебурзького права місту Любомль // Любомль в історії України і Волині: матеріали науково-практичної конференції. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – С. 56.
 10. Любомльське повітове староство // ДАВО, ф. 183, оп. 1, спр. 19, 35-37.
 11. Остап'юк О.Д. Вказана праця. – С. 56.
 12. Там само. – С. 59.
 13. Архив Юго-Западной России. – Ч. VII. – Т. II. – К., 1890. – С. 321-363.
 14. Волинська духовна конститорія // ДАВО, ф. 35, оп. 5, спр. 62, 88.
 15. Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. VI. – К., 1995. – С. 176, 185, 199, 260.
 16. Архив Юго-Западной России. – Ч. VII. – Т. II. – К., 1890. – С. 321-363.
 17. Володимирський городовий магістрат // ДАВО ф. 368, оп.1, спр. 24, 34.
 18. Там само.
 19. Володимирський повітовий суд // ДАВО ф.359, оп. 1, спр. 85, 339, 942.
 20. Там само.
-

